

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת שלח-לך, תשע"ב
מספר 971מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"ויקרא משה להושע בן נון יהושע" על תופעת השמות הכפולים בתנ"ך יוסי ברכיה

בפרשתנו מתואר בקצרה שמשה רבנו החליף את שמו של הושע בן נון ליהושע (יג:טז). בעקבות מעשה זה נדון להלן בתופעת השמות הכפולים והשמות המשתנים של אנשים במקרא. אפשר לחלק את התופעה לכמה סוגים:

1. אנשים שניתן להם שם בלידתם, ובעקבות אירוע מסוים בחייהם שינה אלוקים את שמם. מאז השינוי נעלם שמם הראשון, ובדרך כלל הם מזדהים בכתוב רק בשמם החדש. שינוי השם בדרך זו מבטא שינוי במהות הדמות. הדוגמאות הבולטות לסוג זה הן אברהם ושרה, שנקראו בתחילה אברם ושרי, ולאחר שינוי השם (בר' יז:ה, טו) המקרא מזכירם רק בשמותיהם החדשים.¹ שמותיהם שונו בעקבות שינוי מעמדם מזוג חשוך ילדים לזוג שממנו עתידים לצאת צאצאים ועמים רבים.²

גם שמו של יעקב אבינו שונה. בתחילה ע"י מלאך שאמר לו: "וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֹאמֶר עוֹד שְׁמֶךָ כִּי אִם-יִשְׂרָאֵל כִּי-שְׁרִיתָ עִם-אֱלֹהִים וְעַם-אֲנָשִׁים וְתוֹכַל" (בר' לב:כט), ובהמשך חזר על כך הקב"ה (שם לה:י). גם אצל יעקב שינוי השם נעשה בעקבות אירועים שעבר (המאבק עם המלאך וחזרתו לארץ אבותיו לאחר שהות בנכר),³ והשינוי מסמל עלייה במעמד ושינוי מהות משם המסמל עֲקֵבָה, מרמה וחיים מלאי תלאות (יעקב) לשם המסמל שררה וגילוי פנים (ישראל).⁴ אולם, שלא כאברהם ושרה, גם לאחר שינוי שמו ל"ישראל" המקרא ממשיך לקרוא לו בשמו הראשון – יעקב,⁵ ואין שיטתיות באזכור שני השמות במקומות השונים. היו שניסו לטעון שאזכור השם "יעקב" נעשה בעת שיעקב משדר חולשה, ו"ישראל" – בעת שהוא משדר כוח ועצמה,⁶ אך יש לציין שפירוש זה אינו עומד במבחן הביקורת בכל המקרים.

* עו"ד יוסי ברכיה הוא סגן בכיר א' לפרקליטת מחוז תל-אביב (אזרחי) ומרצה למשפטים בפורומים שונים.
1 שינוי השם של אברהם היה כה מוחלט עד שיש דעה בתלמוד (ברכות יג.) שמי שקורא לאברהם "אברם" אחרי השינוי עובר בלאו ("וְלֹא-יִקְרָא עוֹד אֶת-שְׁמֶךָ אַבְרָם").

1 רש"י (לבר' יז:ה) מסביר שבתחילה היה אברם אב רק לארם (נוטריקון של השם אברם), ועתה, עם בשורת הזרע, הוא ייהפך לאב לכל העולם, כי צאצאים רבים יצאו ממנו. כך פירש רש"י גם את שינוי שמה של שרי לשרה (פס' טו): משרי, היינו גבירה פרטית רק לאברהם ("שרה שלי"), לשרה על הכול.

2 כאשר ה' משנה את שמו של יעקב ל"ישראל" הוא אינו מבאר מדוע.

3 עיינו ברש"י לבראשית לב:כט.

4 מיד בפסוק הבא לאחר שינוי השם (פס' לו) ישראל ממשיך להיקרא יעקב, וכך בפרק ל"ג. בבראשית מו:ב שני השמות נזכרים בפסוק אחד: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל... וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב", ומעניין שה' הוא הקורא לו "יעקב". גם בתחילת חומש שמות נזכרים שני השמות כאחד: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל הִנֵּה אֲנִי מְצַדֵּקְךָ, אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבְיָתוֹ בָּאוּ".

5 לדוגמה: "וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חָלָה... וַיִּגְדַּל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְנֵךְ יוֹסֵף בָּא אֵלַיךָ וַיִּתְחַזַּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל-הַמֶּשֶׁה" (בר' מח:א-ב). במחלתו שמו "יעקב", ובעת שהתחזק הוא נקרא "ישראל".

2. שינוי שם בידי אדם. לעתים שינוי השם מעיד על בעלות וסמכות של משנה השם, למשל: שמו של אליקים מלך יהודה שונה ע"י פרעה נכה ל"הויקים", כמנהג שליטי אימפריה כלפי הווסלים שלהם (מל"ב כג: לג). כיוצא בו מתניה ששמו הוחלף ע"י נבוכדנצר ל"צדקיהו" (שם כד: יז). עם החלפת השם נקלט השם החדש, ונדחה השם הישן.⁶ שמו של יוסף שונה אף הוא ע"י פרעה השליט ל"צִפְנָת פְּעִנֵחַ", אך שם חדש זה לא נקלט, וכולם המשיכו לכנותו בשמו יוסף (בר' מא: מה).⁷
- נחזור להושע בן נון שנקרא מעתה "הושע". כאן קיימת תופעה אחרת: שינוי השם אמנם נזכר רק בפרשתנו (יג: טז), אך יהושע נקרא כך כבר באירועים הקודמים לפרשת המרגלים: במלחמת עמלק (שמ' יז: ח-טז), לאחר ירידת משה מהר סיני (שם לב: יז) ובקברות התאוה (במ' יא: כח). אבל הכתוב בדברים (לב: מד), שנאמר בוודאי **לאחר** שינוי שמו, קורא לו "הושע".⁸
3. לעתים ניתנים לאדם שני שמות עם לידתו, אך רק שם אחד מוכר כשמו. בנימין נקרא כך מפי יעקב, אך בטרם יצאה נשמתה קראה לו אמו רחל "בן אוני" (בר' לה: יח). שלמה המלך נקרא בפי נתן הנביא ידידיה, "בעבור ה'" (שמ"ב יב: כה), אך הכתוב ממשיך לקרוא לו "שלמה".
4. יש דוגמאות לשני שמות שונים שניתנו לאותו אדם בספרים שונים: המלך עוזיה נקרא במלכים ב' "עזריה", ובמקומות אחרים (כגון: דבהי"ב כו: א; יש' א: א, ועוד) "עוזיהו".⁹ אותו מלך נקרא גם "עזריהו". כמו כן זמרי (אבי עכן) נקרא גם זבדי (דבהי"א ב: ו-ז מול יהו' ז: יז-יח).¹⁰ אף שמדובר בשתי הדוגמאות בשני שמות, יש דמיון מסוים ביניהם (עזריה/עוזיה, זמרי/זבדי) גם בצליל וגם בפרשנות השם (אצל עוזיה/עזריה – ה' הוא העוז שלי או ה' הוא העוזר לי).
5. בסוג אחר של שני שמות השינויים מזעריים והשמות כמעט זהים: חזקיהו המלך נקרא גם יחיזקיהו (מל"ב כ: יז ועוד); ימואל בן שמעון (בר' מו: י) נקרא גם נמואל (במ' כו: יב); צפיון בן גד (בר' מו: טז) נקרא צפון (במ' כו: טו); דעואל, אביו של אליסף נשיא שבט גד בשנה השנייה לשהיית בני ישראל במדבר (במ' א: יד), נקרא גם רעואל (שם ב: יד) ועוד.
6. שמות מסוג אחר הם כאלה שניתנו לאדם לא עם לידתו אלא בעקבות אירוע שאירע בהמשך חייו. פלג נקרא כך כי "בְּיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ" (בר' י: כה). על פי פשטי המקראות נראה שאירוע זה אירע במהלך חייו, ומכאן שבעת לידתו לא ניתן לו השם הזה. אמנם כתוב ב"סדר עולם" (פרק א') בשם רבי יוסי כי "נביא גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג ברוח הקודש", אך על פי הפשט מדובר בשם שניתן לו בעקבות אירוע מאוחר.
- דוגמה נוספת היא השמות "מחלון" ו"כליון". מקובל לומר שאלו אינם השמות שאֵתם הם נולדו, והם נקראו כך על שם סופם. אולם פיבל מלצר, מפרש מגילת רות בסדרת "דעת מקרא", מציע לפרש שייכתן בהחלט ששמות אלו ניתנו עם לידתם: "מחלון" הוא שם בעל הוראה דומה לשם "מחלת" (בר' כח: ט) ו"מחלי" (שמ' ו: יט), ולשמות המקומות "מחולה" ו"אבל מחולה". ייתכן ששמות אלו קשורים למחול-ריקודים, וייתכן שעיקר השם הוא הוראת "מתוק" כהוראת השורש ח'ל'ו' בערבית (בערבית קיים השם מחול).¹¹ גם השם "כליון" יכול להתפרש במובן של השלמה, מלאות ושלמות.
7. דוגמה לקריאת כמה שמות לאדם אחד אנו מוצאים בשמותיו של יתרו.¹²
8. יש שהדמות עצמה מבקשת שיקראו לה בשם חדש בשל מצבה החברתי והנפשי, אך ברור ששינוי השם לא בוצע בפועל מסיבות ברורות. כגון, בשובה משדי מואב ביקשה נעמי שיקראו לה "מרה" בגלל מצבה העגום (רות א: כ).

⁶ יש עוד דוגמאות בסוג זה של שינוי שמות: "וַיִּשֶׂם לָהֶם שֵׁר הַסְּרִיסִים שְׁמוֹת וַיִּשֶׂם לְדַנְיָאֵל בְּלִטְשַׁאצַּר וְלַחֲנַנְיָה שְׁדַרְךָ וְלַמִּישָׁאֵל מִישַׁךְ וְלַעֲזַרְיָה עֶבֶד נְגוּ" (דניאל א: ז).

⁷ גם ירמיהו הנביא משנה את שמו של פשחור ל"מגור מסביב" (יר' כ: ג).

⁸ ומכאן קושיה על רש"י (במ' יג: טז) הקושר בין שינוי השם ובין פרשת המרגלים: "נתפלל עליו: י'ה יושיעך מעצת מרגלים". אכן, רש"י הלך בעקבות התורה, שמציינת רק בפרשת המרגלים את שינוי שמו של יהושע, ומכאן קישר רש"י את השינוי לחטא המרגלים. אך עפ"י פשט הכתובים ברור ששינוי השם היה מוקדם יותר בלי קשר לפרשת המרגלים.

⁹ דווקא במקורות חיצוניים (אשוריים) נקרא שמו עזריהו, ואילו בציון קבר מימי בית שני בירושלים צוין (בכתב אשורי מרובע): "לכה התיח טמי עוזיהו מלך יהודה ולא למפתח" תרגום: "לכאן הועברו עצמות עוזיהו מלך יהודה ואין לפתוח".

¹⁰ אף כי ייתכן בדוגמה זו שאין מדובר באותו אדם. ולא נאריך בעניין זה.

¹¹ כשם ח'כ בעבר מטעם סיעת חד"ש שנקרא עיסאם מח'ול.

¹² על נושא זה ראו בהרחבה במאמרי בדף השבועי לפרשת יתרו תשע"א (מספר 899).

9. היחס בין דוד המלך לאלחנן בן יערי. בשמו"א (י"ז) מסופר שדוד הרג את גְּלִית הגְּתִי, אבל בשמו"ב (כא:יט) מסופר שאלחנן בן יערי "אָרְגָּים בֵּית הַלְחָמִי" הוא שהרג את גְּלִית הגְּתִי. ועוד, בדבהי"א (כ:ה) מסופר שאלחנן בן יעיר (ולא יערי) הרג את לחמי אחי גְּלִית הגְּתִי.¹³ המפרשים התחבטו בהסבר ההבדל בין המקורות כשאלה מי הרג את גְּלִית – דוד או אלחנן. היו שהציעו שהיו שני אירועים ושני אנשים ששמו גְּלִית. את האחד הרג דוד, ואת האחר הרג אלחנן (או בהתאם לגרסת דברי הימים, אלחנן הרג את לחמי אחי גְּלִית, ואילו דוד הרג את גְּלִית). והיו שהציעו שמדובר באירוע אחד, ואלחנן אינו אלא דוד. אלחנן הוא השם שדוד נולד אתו (ודוק: גם אלחנן הוא איש בית לחם, בדיוק כמו דוד), והשם דוד ניתן לו כשנהיה למלך, וכשם מלכות (אולי דוד מלשון: דוד [וי"ו בחולם] – "אני לדודי" – דוד כשם ה', איש חשוב). אך מי הוא יערי אבי אלחנן, ומה הקשר שלו לישי? ישנם ניסיונות שונים למצוא תשובה לשאלה זו ואין כאן המקום להאריך.¹⁴

¹³ קשה להשתחרר מהתחושה שחל שיבוש בהעתקת המקור משמו"ב לדבה"י.

¹⁴ ראו למשל את מאמרו של רוני רייך באתר הספרייה הווירטואלית של מט"ח (LIB.CET.AC.IL). סוגיית שמות המצריכה דיון נפרד היא שמות נשותיו של עשו (בר' כו:לד; כח:ט מול בר' לו:ב-ג). לסיכום סוגיה זו עיינו במאמרו של גד סמואל, "חילופי שמות במקרא", אתר דעת, תמוז תשס"ג (יולי 2003).